

**МОНГОЛ УЛС ДАХЬ АВЛИГЫН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ,
ЭРХ ЗҮЙН АКТУУДЫН ХЭРЭГЖИЛТ, ГАДААДЫН ЗАРИМ
ОРНЫ АВЛИГАТАЙ ТЭМЦЭЖ БУЙ ТУРШЛАГА**

/Мэдээлэл, лавлагаа/

Ө.Мөнхтунгалаа

УДИРТГАЛ

Улсын Их Хурлын гишүүн С. Эрдэнийн захиалгаар “**Монгол Улс дахь авлигын нөхцөл байдал, эрх зүйн актуудын хэрэгжилт, гадаадын зарим орны авлигатай тэмцэж буй туршилт**” сэдэвт судалгааг Монгол Улс дахь авлигын ерөнхий нөхцөл байдал, авлигатай тэмцэх эрх зүйн актуудын хэрэгжилтийн талаарх статистик мэдээлэл, авлигын олон улсын нөхцөл байдал, бусад орны авлигатай тэмцэх эрх зүйн орчны хүрээнд холбогдох олон улсын байгууллага, мэргэжлийн байгууллага болон Тамгын газрын судлаачдын өмнө нь хийсэн судалгааны мэдээлэлд үндэслэн харьцуулсан мэдээлэл, лавлагаа хэлбэрээр бэлтгэн хүргүүлэв.

СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН /Хураангуй/

Судалгааны явцад Монгол Улс дахь авлигын ерөнхий нөхцөл байдлыг олон улсын байгууллагуудын үнэлгээ болон үндэсний хэмжээнд хийгдсэн судалгааны үр дүнд үндэслэн тодорхойлохыг зорив.

- Монгол Улсад авлигын эсрэг хуульд заасны дагуу Авлигатай тэмцэх газраас авлигын хэлбэр, цар хүрээ, шалтгааныг судлан “Авлигын индекс”-ийн судалгааг батлагдсан аргачлалын дагуу 2 жил тутам гаргадаг. Монгол Улсын авлигын индекс 2011 онд 0.63 гарсан нь 2009 оныхоос 0.01 пунктээр буурсан ба өнгөрсөн хугацаанд Монгол улс дахь авлигын цар хүрээ өөрчлөгдөөгүй боловч авлигын гэмт хэрэг нь илүү ноцтой хэлбэрээр илрэн гарах болсныг авлигын индексийн 2011 оны судалгааны үр дүн харуулсан.
- 2013 оны хувьд Монгол Улс дахь авлигын индексийг тооцон гаргах тайлант хугацаа болоогүй байна.

Дэлхийн нийтийн авлигын төлөв байдал, олон улсын түвшин дэх Монгол Улсын авлигатай тэмцэх үйл ажиллагааны үнэлгээг Транспарэнси Интернэшнл байгууллага Авлигын төсөөллийн индексээр тооцож гаргадаг ба энэ нь дэлхийн хэмжээнд хүлээн зөвшөөрөгдсөн үнэлгээ юм.

- Монгол Улс 2011 онд дэлхийн 180 орноос 120 дугаар байранд орж Авлигын төсөөллийн индексээр 10 оноо авах ёстойгоос 2.7 оноо авч дундаж үзүүлэлттэй байсан бол, 2012 онд 3.6 оноогоор 94 дүгээр байранд орж 26 байр ахисан байна. Дэлхийн 178 орны дөрөвний гурав нь таваас доош үнэлгээтэй гарсан байна. Тайлант хугацаанд дэлхийн хэмжээнд Авлигын төсөөллийн индексийн түвшин буурсан нь доогуур үзүүлэлттэй орнуудын хувьд ил тод, шударга байдал дутагдсан, мөн нэлээд хэдэн орон санхүүгийн хямралд өртсөнтэй холбоотой гэж үздэг байна. Авлигын нөхцөл байдал сайжирсан улс орнуудын хувьд сайн засаглалын механизмыг хэрэгжүүлэн ажиллах чиглэлээр ахиц дэвшил гаргажээ.

Авлигатай тэмцэх эрх зүйн орчны хэрэгжилтийг авлигатай тэмцэх газрын 2012 оны хагас жилийн тайлангийн статистик дүн мэдээнд үндэслэн бэлтгэв.

- Монгол Улсын хувьд авлигатай тэмцэх үйл ажиллагааны эрх зүйн орчин харьцангуй хожуу бий болсон хэдий ч бусад орнуудын ижил төстэй байгууллагын үйл ажиллагаа, хууль тогтоомжоос туршлага судлан практикт нэвтрүүлж байна.
- Ихэнх улс оронд авлигын эсрэг ил тод байдлын гол арга хэрэгсэл нь албан тушаалтны хөрөнгө орлогын мэдүүлгийг нээлттэй болгох явдал бөгөөд хөрөнгө орлогыг нийтэд ил тод зарлан төрийн хэвлэл мэдээлэл болон вэб хуудаст байршуулдаг байна.
- Олон улсын практикт албан тушаалын гэмт хэрэг, авлигын анхдагч суурь нөхцөл нь хувийн сонирхол гэж үздэг бөгөөд албан тушаалтан өөрийн хувийн сонирхлыг албаны эрх ашгаас дээгүүр тавьснаар авлигын үндэс суурь бий болдог.
- Авлига, сонирхлын зөрчилтэй нөхцөл байдлыг илрүүлэх, түүнтэй тэмцэх чиг үүргийг хэрэгжүүлэх субъект болон зохицуулалтын механизм нь улс орны онцлогоос хамааран харилцан адилгүй байна.

Ардчилал төлөвшин тогтож, төрийн албаны нээлттэй ил тод байдлыг бий болгож чадсан хөгжингүй орнуудад сонирхлын зөрчлийг төрийн албаны тухай хууль болон салбарын хууль тогтоомж, хөдөлмөрийн гэрээндээ тусган, авлига, хээл хахуулийн гэмт хэргийг Эрүүгийн болон холбогдох тусгайлсан хуулиар зохицуулдаг байна. *Жишээлбэл*, Румын, Шинэ Зеланд, Мексик, Австрали, зэрэг орнууд ёс зүйн кодекс, дүрэмдээ тусгасан байна.

Харин социалист системд хамаарч байсан шилжилтийн эдийн засагтай улс орнуудын хувьд нийгмийн сэтгэлгээ, эрх зүйн тогтолцооны шинэчлэлтэй холбоотойгоор авлига, ашиг сонирхлын зөрчлийг Төрийн албаны хууль, хөдөлмөрийн гэрээгээр бус тусгайлсан хууль батлан гаргаж зохицуулах жишиг тогтсон байна. Тусгайлсан сонирхлын зөрчлийг зохицуулсан хуулийг Литва, Хорват, Серби, Латви болон Словак зэрэг төв, зүүн Европын орнууд батлан гаргасан бол Казакстан, Эстони улс Авлигын эсрэг хуулиар зохицуулсан байна.

Тухайлбал, Авлигатай тэмцэж буй бодлого, авлигын түвшнийг бууруулж буй үзүүлэлтээр шилжилтийн улс орнуудыг тэргүүлэгч Латви болон Литва улсууд Сонирхлын зөрчлийн тухай тусгайлсан хууль батлан гаргасан бол Эстони улс сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэхтэй холбогдсон хоёр бүлэг заалтыг Авлигатай тэмцэх тухай хуульдаа тусгасан байна.

Эстони улс нь сонирхлын зөрчил үүсэхээс урьдчилан сэргийлж, үүссэн зөрчлийг шийдвэрлэх үүднээс төрийн албан хаагчийн хөдөлмөр эрхлэлт болон бусад үйл ажиллагаанд тавих хязгаарлалтыг Авлигатай тэмцэх тухай хуулиндаа маш тодорхой заасан. Үүнд: төрийн албан хаагчийн үйл ажиллагаанд нөлөөлөхүйц давхар ажил эрхлэх, гишүүнчлэлтэй байх, ажиллаж буй байгууллагынхаа нэрийн өмнөөс гэрээ хэлцэл байгуулах, өөрийн хамаарал бүхий этгээдтэй холбогдох шийдвэр гаргахыг хориглох зэрэг заалтуудтай ба торгуулийн арга хэмжээ авах, түүнчлэн нэг жил хүртэлх хугацаагаар хорих ял шийтгэх зэрэг хариуцлагын хэм хэмжээг тусгажээ.

Литва улс ашиг сонирхлын зөрчлийг зохицуулах зорилго бүхий *“Төрийн албан дахь улсын ба хувийн ашиг сонирхлыг зохицуулах”* тухай хуулийг 1997 онд баталсан байна. Уг хуульд мөн Эстони улсын нэгэн адил төрийн албан хаагчийн үйл ажиллагааны хориглох, хязгаарлах нөхцөлүүдийг тусгасан байна.

Түүнчлэн албан тушаалтан бусдад шууд буюу шууд бусаар нөлөөлөх зорилгоор өөрийн эрх мэдлээ ашиглах, албан үүргээ гүйцэтгэх явцад олж авсан мэдээлээ ашиглах буюу ашиглахыг зөвшөөрөхийг хориглосон, 29,3 евро-оос дээш үнэ бүхий бэлэг буюу нэг жилд нэг эх сурвалжаас гаралтай 147 евро-оос их үнэ бүхий бэлгийг нэг сарын дотор авсан бол энэ тухайгаа мэдээлэх ба тухайн албан хаагчийн хувийн ашиг сонирхлын мэдэгдэлд хавсаргахаар зохицуулжээ.

СУДАЛГААНЫ ХЭСЭГ /Дэлгэрэнгүй/**Монгол Улс дахь авлигын өнөөгийн нөхцөл байдал**

Монгол Улсын Авлигатай тэмцэх газар "Авлигын эсрэг хуулийн" дагуу олон нийтийг соён гэгээрүүлэх, авлигаас урьдчилан сэргийлэх чиг үүргийнхээ хүрээнд авлигын хэлбэр, цар хүрээ, шалтгааныг судлан "Авлигын индекс"-ийн судалгааг батлагдсан аргачлалын дагуу 2009, 2011 онд тооцон гаргасан байна. 2013 оны байдлаар Монгол Улс дахь Авлигын индексийг тооцон гаргах тайлант хугацаа болоогүй байна.

Монгол Улсын Авлигын индекс 2011 онд 0.63 гарсан нь 2009 оныхоос 0.01 пунктээр буурсан байна. Өөрөөр хэлбэл, хоёр жилийн өмнөхтэй харьцуулахад авлигын нөхцөл байдал муудсан болохыг харуулж байна. Авлигын индексийг бүрдүүлэгч үзүүлэлтүүдээс авлигын хэлбэрийн үзүүлэлт 0.02 пунктээр буурсан нь авлигын индекс ийнхүү буурахад нөлөөлжээ.¹⁵⁵

Авлигатай тэмцэх газраас авлигын индексийг 2 жил тутамд гаргаж байгаа нь цаг хугацааны хувьд уг үзэгдэл хэрхэн өөрчлөгдснийг тодорхойлж үнэлэлт дүгнэлт өгөх зорилготой юм. Энэхүү индекс нь нөгөө талаас, НҮБ-ын өмнө Монгол Улсын хүлээсэн үүрэг болох Мянганы хөгжлийн 9 дэх зорилтын "Хүний эрхийг баталгаажуулах, ардчилсан засаглалыг хөгжүүлэх, 24 дүгээр зорилт"-ын "Авлигыг үл тэвчих уур амьсгалыг нийгмийн бүх хүрээнд бий болгон хэвшүүлэх" дэд зорилтын хэрэгжилтийг үнэлэх шалгуур үзүүлэлт болдог.

Монгол Улсын Авлигын индекс нь авлига хэмээх сөрөг үзэгдлийн цар хүрээ, хэлбэр, шалтгааныг тодорхойлох тоон болон чанарын үзүүлэлтүүдийн нийлбэр цогц бөгөөд уг үзэгдлийн орон зайн (*салбараар болон аймаг, нийслэлээр тооцдог*) болон цаг хугацааны өөрчлөлт (*авлигын индексийг хоёр жил тутам тооцон гаргадаг*)-ийг илтгэн харуулдаг.

Монгол улсын 21 аймаг, нийслэлийн 338 сум, дүүргийн оршин суугчдыг төлөөлсөн 4000 иргэд, бизнес эрхлэгчид, төрийн захиргааны болон нутгийн захиргаа, өөрөө удирдах байгууллагын ажилтан, албан хаагчдыг төлөөлсөн 2000 төрийн албан хаагч, төрийн болон төрийн бус байгууллага, олон улсын байгууллага, хувийн хэвшил зэрэг холбогдох бүх төлөөллийн 350 шинжээчдийн үзэл бодлыг тусгажээ.

- Авлигыг 0 (*авлигад бүрэн автсан*)-ээс 1 (*огт авлигагүй*) хүртэлх тоон үзүүлэлтээр илэрхийлдэг;
- Авлига хэмээх үзэгдлийг цар хүрээ, хэлбэр, шалтгаан гэсэн гурван талаас нь авч үзсэн байна.

¹⁵⁵ Монгол Улсын Авлигатай тэмцэх газар, Монгол Улсын Авлигын индекс 2011 судалгааны үр дүн.

Авлигын цар хүрээний үзүүлэлт

Авлигын цар хүрээний төсөөллийн үзүүлэлт олон нийт, шинжээчдийн үнэлгээгээр дунджаар 0.79 гарч байна. Өөрөөр хэлбэл, 2011 онд олон нийт, шинжээчдийн 79.0 хувь нь Монгол Улсад авлига түгээмэл байна гэж үзсэн нь 2009 оныхоос 4.0 пунктээр нэмэгджээ. Үүний дотор Монгол Улсад авлига түгээмэл үзэгдэл болсон гэж 2009 онд иргэдийн 79.4 хувь нь үзэж байсан бол 2011 онд энэ үзүүлэлт 81.4 хувь болж нэмэгдсэн байна.

Авлигын эдийн засгийн үр дагаврын үзүүлэлт 0.02 гарч байгаа нь улсын нэгдсэн төсвийн жилийн зарлагын 2.1 хувьтай тэнцэх хэмжээний хохирол авлигын гэмт хэргийн улмаас учирсан гэсэн дүгнэлтэнд хүргэж байна.

Түүнчлэн, шинжээчдийн төсөөллөөр авлигын хувь хэмжээ 0.11 гарсан нь 2009 оныхоос 0.01 пунктээр нэмэгдсэн байна. Өөрөөр хэлбэл, төрийн байгууллагаас хэрэгжүүлж буй төсөл хөтөлбөрт хамрагдах, төрийн болон орон нутгийн өмчийн хөрөнгөөр бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах шалгаруулалт буюу тендерт оролцох, өр төлбөр, иргэний нэхэмжлэлийг шийдвэрлүүлэх, татварын хөнгөлөлт чөлөөлөлт эдлэх зэрэг хэлцлүүдийн үнийн дүнгийн дунджаар 11.1 хувьтай тэнцэх хэмжээний хөрөнгө авлига, хээл хахууль байдлаар зарцуулагддаг гэж шинжээчид үзсэн байна.

Олон нийтийн төсөөллийн судалгаанд хамрагдсан иргэдийн 20.0 хувь нь сүүлийн 12 сарын хугацаанд гэр бүлийн зүгээс төрийн албан хаагчдад хээл хахууль өгсөн гэж хариулсан бөгөөд тэд өрхийн жилийн төсвийнхөө дунджаар 12.6 хувьтай тэнцэх буюу 321.3 мянган төгрөгийн хээл хахуулийг төрийн албан хаагчдад өгчээ.

Төрийн албан хаагчдад төлсөн хээл хахуулийн өрхийн төсөвт эзлэх хувийн жин буурсан хэдий ч хээл хахууль өгсөн өрхүүдийн эзлэх хувь 6.7 пунктээр, төлсөн хээл хахуулийн дундаж хэмжээ 33.4 хувиар өссөн байна.

Авлигын хэлбэрийн үзүүлэлт

Авлигын хэлбэрийн үзүүлэлт 0.52 гарсан нь 2009 оныхтой харьцуулахад 0.02 пунктээр буурсан байна. Авлигын хэлбэрийн үзүүлэлт ийнхүү буурахад авлигын хэргийн давталт, зохион байгуулалттай байдлын болон ангиллын үзүүлэлтүүд 0.03-0.21 пунктээр нэмэгдсэн нь нөлөөлжээ.

Тухайлбал, 2009 онд хоёр болон түүнээс дээш давтан үйлдэлтэй авлигын гэмт хэрэг нийт гэмт хэрэгт 30.0 хувийг эзэлж байсан бол 2011 онд 51.0 хувь болж нэмэгдсэн байна. Авлигын гэмт хэргийн давталт буюу үйлдлийн тоо нэмэгдэж байгаа нь төрийн байгууллагын дүрэм журмын гажуудал, үйл ажиллагааны ил тод бус байдал нь эдгээр хэргийг дахин давтан үйлдэгдэхэд хүргэдэг байна.

Мөн зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эзлэх хувь 2009 онд 42 хувь байснаа 2011 онд 58 хувь болж 16 пунктээр нэмэгдсэн нь авлигын гэмт хэргийг илүү зохион байгуулалттайгаар үйлдэх болсныг харуулж байна.

Авлигын индекс, салбараар

Авлигатай тэмцэх газраас авлигын индексийг үндэсний түвшинд тооцон гаргасны зэрэгцээ салбараар буюу сайд нарын эрхлэх асуудлын хүрээний байгууллагуудаар болон аймаг, нийслэлээр буюу нутгийн захиргааны байгууллагаар тооцон гаргадаг.

Энэ нь салбаруудын хооронд болон аймаг, нийслэлийн хооронд авлигад өртөх эрсдлээр нь харьцуулан үнэлэлт дүгнэлт өгөх боломжийг бүрдүүлдэг онцлогтой.

Салбарын болон аймаг, нийслэлийн авлигын индексийг тэдгээр дэх авлигыг үүсгэгч нөхцлүүд болон бодит байдлын талаарх шинжээчид, төрийн албан хаагчид, иргэд, бизнес эрхлэгчдийн санаа бодлыг тусгасан тус бүр 14 төрлийн үзүүлэлтийг ашиглан тооцоход Эрдэс баялаг, эрчим хүчний (0.57), Эрүүл мэндийн (0.59) болон Батлан хамгаалахын сайдын эрхлэх асуудлын (0.59) төрийн байгууллагууд авлигад өртөх илүү эрсдэлтэй гэж тодорхойлогдсон байна. /Хүснэгт 1./

Хүснэгт 1. Авлигын индекс, салбараар

<i>Салбарын ангилал</i>	<i>2009 он</i>	<i>2011 он</i>	<i>Өөрчлөлт</i>
Сангийн сайдын эрхлэх асуудлын	0.63	0.66	0.03
Гадаад харилцааны сайдын эрхлэх асуудлын	0.63	0.64	0.01
Хууль зүй дотоод хэргийн сайдын эрхлэх асуудлын	0.61	0.60	-0.01
Байгаль орчин, Аялал, Жуулчлалын сайдын эрхлэх асуудлын	0.65	0.64	-0.01
Батлан хамгаалахын сайдын эрхлэх асуудлын	0.71	0.59	-0.12
Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны сайдын эрхлэх асуудлын	0.64	0.61	-0.03
Зам тээвэр, барилга хот байгуулалтын эрхлэх асуудлын	0.64	0.60	-0.03
Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн сайдын эрхлэх асуудлын	0.69	0.67	-0.02
Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн сайдын эрхлэх асуудлын	0.63	0.67	0.04
Эрдэс баялаг, эрчим хүчний сайдын эрхлэх асуудлын	0.47	0.57	0.09
Эрүүл мэндийн сайдын эрхлэх асуудлын	0.61	0.59	-0.02
Шадар сайдын эрхлэх асуудлын	0.63	0.59	-0.04

Авлигын индекс, аймаг, нийслэлээр

Аймаг, нийслэлийн авлигын индексийг 2009 оныхтой харьцуулахад 9 аймагт өссөн, 3 аймагт өөрчлөгдөөгүй, 10 аймаг, нийслэлд буурсан байна

Баян-Өлгий (0.46), Ховд (0.49), Дархан-Уул (0.52), Өмнөговь (0.53), Хөвсгөл (0.53) аймгуудын авлигын индекс доогуур буюу харьцангуй авлигад өртөх эрсдэл өндөртэй аймгууд болж байна. /Хүснэгт 2./

Хүснэгт 2. Авлигын индекс, аймаг, нийслэлээр

<i>Аймаг, нийслэл</i>	<i>2009 он</i>	<i>2011 он</i>	<i>Өөрчлөлт</i>
Архангай	0.47	0.60	0.14
Баян-Өлгий	0.54	0.46	-0.09
Баянхонгор	0.58	0.58	0.01
Булган	0.66	0.66	0.00
Говь-Алтай	0.59	0.62	0.03
Дорноговь	0.66	0.64	-0.02
Дорнод	0.59	0.65	0.06
Дундговь	0.66	0.55	-0.11
Завхан	0.64	0.63	-0.02
Өвөрхангай	0.60	0.66	0.06
Өмнөговь	0.55	0.53	-0.01
Сүхбаатар	0.58	0.67	0.09
Сэлэнгэ	0.64	0.69	0.05
Төв	0.71	0.68	-0.03
Увс	0.54	0.54	0.00
Ховд	0.49	0.49	0.00

Өнгөрсөн хугацаанд Монгол улс дахь авлигын цар хүрээ өөрчлөгдөөгүй, төрийн байгууллагын үйл ажиллагаанд оршин байгаа төдийгүй илүү ноцтой хэлбэрээр илрэн гарах болсныг авилгын индексийн судалгааны үр дүн харуулжээ.

Монгол Улс дахь авлигатай тэмцэх эрх зүйн актуудын хэрэгжилтийн талаарх статистик мэдээлэл

Монгол Улс дахь авлигатай тэмцэх дараах эрх зүйн баримт бичгүүд үйлчилж байна. Үүнд: НҮБ-ын Авлигын эсрэг конвенц 2006 он, Авлигын эсрэг хууль 2006 он, Нийтийн албанд нийтийн болон хувийн ашиг сонирхлыг зохицуулах, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль 2012 он, Хөрөнгө орлогын мэдүүлэгийн маягт, түүнийг бүртгэх, хадгалах журам Улсын Их Хурлын 2007 оны 09 дүгээр тогтоол, Авлигын индексийг тооцон гаргаж олон нийтэд зарлах тухай УИХ-ын 2008 оны 13 дугаар тогтоол, Ил тод байдлыг илтгэх шалгуур үзүүлэлт батлах тухай Засгийн газрын 2009 оны 143 дугаар тогтоол, Улсын Их Хурлаар 2012 оны 1 дүгээр сарын 19-ний өдөр баталсан Нийтийн албанд нийтийн болон хувийн ашиг сонирхлыг зохицуулах, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны хүрээнд Засгийн газрын тогтоолоор 2 журам, газрын даргын тушаалаар 1 журам баталжээ.

Үүнд: **“Албан тушаалтны төрийн өмчлөлд шилжүүлсэн бэлэг, үйлчилгээг үнэлэх, хадгалах, зарцуулах журам”** болон **“Албан тушаалтан дипломат журмаар бэлэг хүлээн авах, тайлагнах, зарцуулах журам”**-ууд Засгийн газрын 133, 141 дүгээр тогтоол, **“Албан тушаалтан өөрт ногдуулсан сахилгын шийтгэлийн талаарх мэдээллийг холбогдох этгээд болон нийтэд өөрийн зардлаар хүргэх арга хэмжээний журам”**-ыг газрын даргын тушаалаар тус батлагдан сурталчилан таниулах ажлыг зохион байгуулагдаж байна.

НҮБ-ын Авлигын эсрэг конвенцийн хэрэгжилт¹⁵⁶

Монгол Улс 2005 оны 4 сарын 29-ний өдөр конвенцид гарын үсэг зурж, 2006 оны 1 дүгээр сарын 11-ний өдөр уг конвенцид нэгдэн орсон. Конвенцийн шаардлагын дагуу арга хэмжээнүүдийг бүрэн хэрэгжүүлэхийн тулд Монгол Улс Авлигын эсрэг хуулиа шинэчлэн баталсан бөгөөд 2006 оны 11 сараас эхлэн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж Авлигатай Тэмцэх Газрыг байгуулсан. Эрүүгийн хуулийг 2002 онд хянан үзэж, 2008 онд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, АТГ-ын мөрдөн шалгах хүрээний хэргүүдийг тусгасан. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийг 2002 онд баталсан бөгөөд 2007 онд нэмэлт, өөрчлөлт оруулан, эрүүгийн хариуцлага ногдуулах гэмт хэргийн талаар АТГ-ын мөрдөн байцаах чиг үүргийг тодорхойлсон байна. Мөн АТГ-ын үйл ажиллагаа нь авлигын эсрэг олон нийтийг соён гэгээрүүлэх, авлигаас урьдчилан сэргийлэх, хөрөнгө, орлогын мэдүүлгийг хянан шалгах, авлигын гэмт хэргийн шинжтэй гомдол, мэдээллийг хүлээн авч шалгах, хуулиар харъяалуулсан эрүүгийн хэрэгт хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын ажиллагаа явуулахаар хязгаарлагддаг, шүүн таслах эрх мэдэл байдаггүй.

Монгол Улс НҮБ-ын Авлигын эсрэг конвенцийн 46 дахь зүйл (*эрх зүйн харилцан туслалцаа*), түүний 9, 13 дахь заалтын дагуух шаардлагатай бүх арга хэмжээг авчээ. Мөн Авлигын эсрэг конвенцийн 5 дахь зүйлийн (*авлигаас урьдчилан сэргийлэх бодлого, үйл ажиллагаа*) шаардлагыг байнга хангаж байх арга хэмжээ авч байна. Тус улс мөн конвенцийн 17-р зүйл (*Төрийн албан тушаалтан эд хөрөнгө завших, ашиглан шамшигдуулах буюу бусад аргаар зориулалтын бусаар зарцуулах*), 52-р зүйлийн (*Гэмт хэргээс олсон орлогыг шилжүүлэхээс урьдчилан сэргийлэх, шилжүүлгийг илрүүлэх*) хэрэгжилтийг хангах үйл ажиллагаа явуулж байна. Харин тус улс Авлигалын эсрэг конвенцийн 15-р зүйл (*Үндэсний*

¹⁵⁶ НҮБ-ын Авлигалын эсрэг Конвенцийн 5, 15, 16, 17, 25, 46 дахь зүйл, 9, 13, 52, 53 дахь заалтын хэрэгжилтийн үнэлгээ. www.jaas.mn

төрийн албан тушаалтныг хахуульдах), 25-р зүйл (Шүүн таслах ажиллагаанд саад учруулах), 53-р зүйлийн (Эд хөрөнгийг шууд буцаан олгох арга хэмжээ) шаардлагыг хангах талаар зөвхөн зарим нэг арга хэмжээ л авсан байна. Монгол Улс Авлигын эсрэг конвенцийн 16-р зүйлийн (Гадаадын төрийн албан тушаалтан болон олон улсын байгууллагын албан тушаалтныг хахуульдах) шаардлагыг хангах чиглэлээр арга хэмжээ аваагүй байна.

Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөр Улсын Их Хурлаас 2002 онд баталсан Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөр нь авлигаас урьдчилан сэргийлэх стратегийг агуулдаг бөгөөд 2004, 2006 онд тус тус нэмэлт, өөрчлөлт хийгджээ.

Энэхүү хөтөлбөрийг 2002-2010 оны хооронд хоёр үе шаттай хэрэгжүүлсэн байна. Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөр гурван бүлэгтэй, тодорхой зорилго, зорилт, зарчим, хэрэгжилтийн хугацааны хуваарь, хүлээгдэх үр дүн, хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг заасан байдаг.

Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөрийн хэрэгжилт 2010 онд дуусаж байгаатай холбогдуулан Авлигатай тэмцэх, авлигаас урьдчилан сэргийлэх дунд хугацааны хөтөлбөрийг батлуулахаар холбогдох төслийг боловсруулалтын ажил хийгдэж байна.

Авилгын гэмт хэрэгтэй холбоотой зарим статистик мэдээлэл

Авлигатай тэмцэх газарт ирсэн гэмт хэргийн шинжтэй гомдол, мэдээллийн шийдвэрлэлт 2012 оны эхний хагас жилийн байдлаар нийт 398 гомдол, мэдээлэл хүлээн авснаас “Гомдол, мэдээллийн нэгдсэн бүртгэл”-д гэмт хэргийн шинжтэй 171 гомдол, мэдээлэл бүртгэгдсэн нь 2011 оны мөн үетэй харьцуулахад 72 хувиар буурсан байна.¹⁵⁷

Урьд оны үлдэгдэл 12 гомдол, мэдээлэл, шинээр хүлээн авсан 171 нийт 183 гомдол, мэдээллийг хянан үзсэнээс 42 гомдол, мэдээлэл буюу 23.0 хувьд эрүүгийн хэрэг үүсгэсэн нь өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад 11.9 хувиар өссөн, 66 гомдол, мэдээлэл буюу 36.0 хувьд эрүүгийн хэрэг үүсгэхээс татгалзах санал гаргасан нь өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад 40 хувиар буурсан, 59 гомдол, мэдээлэл буюу 32.0 хувийг харьяаллын дагуу шилжүүлж шийдвэрлэсэн нь өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад 36.5 хувиар буурсан, 1 гомдлыг эрүүгийн хэрэгт нэгтгэн шалгасан байх бөгөөд ажиллагаанд 15 гомдол, мэдээллийн үлдэгдэлтэй, шийдвэрлэлт 92.3 хувьтай байна.

Иргэд, байгууллагаас ирүүлсэн гомдол, мэдээллийн агуулга, холбогдох байгууллага, салбараар авч үзвэл нутгийн захиргааны болон өөрөө удирдах байгууллагын үйл ажиллагаанд хамаарах 52 /43 нь Засаг даргын үйл ажиллагаанд, 9 нь ЗДТГ-ын үйл ажиллагаанд/, хууль хяналтын байгууллагын үйл ажиллагаанд хамаарах 23 /4 нь цагдаа, 4 нь шүүх, 7 нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, 3 нь мэргэжлийн хяналт, 3 нь гааль, 2 нь хил гамгаалах/, боловсрол, эрүүл мэнд, төрийн үйлчилгээний салбарт хамаарах 29 /21 нь боловсрол, 5 нь эмнэлэг 2 нь улсын бүртгэлийн албанд, 1 нь даатгал/ газар, ашигт малтмалын салбарт хамаарах 9, яамдын үйл ажиллагаатай холбоотой 7, Улсын Их Хурлын гишүүнд холбоотой 3, төрийн болон орон нутгийн өмчит улсын үйлдвэрийн газрын үйл ажиллагаанд хамаарах 11, аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагаанд хамаарах /хувийн хэвшил/ 19 бусад 30 тус тус эзэлсэн байна.

2012 онд хуульд заасан харьяаллын 434 үйлдэлтэй, 109 эрүүгийн хэрэгт мөрдөн байцаалтын ажиллагаа явуулсан нь 2011 оны мөн үетэй харьцуулахад 23 хувиар өссөн байна.

¹⁵⁷ Авлигатай тэмцэх газрын Мөрдөн шалгах хэлтсийн 2012 оны эхний хагас жилийн үйл ажиллагааны тайлан.

Эдгээрийн 26 нь өмнөх оны үлдэгдэл байх бөгөөд тайлангийн хугацаанд 47 /эрүүгийн хэрэгээс тусгаарлаж үүсгэсэн 5/ хэрэгт тус хэлтсийн мөрдөн байцаагч нар эрүүгийн хэрэг үүсгэж, 22 хэргийг харьяаллын дагуу хүлээн авчээ. Эрүүгийн хэрэг үүсгэхээс татгалзсан 2 материалд прокуророос эрүүгийн хэрэг үүсгэсэн байна. Мөн хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн 1 эрүүгийн хэргийг сэргээн шалгажээ. Шүүх, прокурорын нийт 11 эрүүгийн хэрэг буцсан байна.

Мөрдөн байцаалт явуулсан нийт хэрэг, үйлдлийг Эрүүгийн хуулийн зүйл, хэсгээр ангилвал төрийн албан тушаалтан албаны эрх мэдэл буюу албан тушаалын байдлаа урвуулах 40 буюу 19.0 хувь, төрийн албан тушаалтан эрх мэдлээ хэтрүүлэх 18 буюу 9.0 хувь, төрийн бус байгууллага, аж ахуйн нэгжийн албан тушаалтан эрх мэдлээ урвуулах 10 буюу 5.0 хувь, төрийн бус байгууллага, аж ахуйн нэгжийн албан тушаалтан эрх мэдлээ хэтрүүлэх 4 буюу 2.0 хувь, хээл хахууль авах 26 буюу 14.0 хувь, хээл хахууль өгөх 20 буюу 10.0 хувь, хээл хахуульд зуучлах 6 буюу 3.0 хувь, төсвийн хөрөнгийг зориулалтын бусаар зарцуулах 6 буюу 3.0 хувь, бусад 72 буюу 35.0 хувийг эзэлж байна.

Мөрдөн шалгасан эрүүгийн хэргийн шийдвэрлэлтийг авч үзвэл 22 хэргийг буюу нийт шалгасан хэргийн 20. 0 хувийг яллах дүгнэлт үйлдүүлэхээр шилжүүлсэн нь өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад 12 хувиар буурсан, 16 хэргийг буюу 15.0 хувийг хэрэгсэхгүй болгох саналтайгаар шилжүүлсэн нь өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад 6 хувиар өссөн, 16 хэргийг буюу 15.0 хувийг харьяаллын дагуу шилжүүлсэн нь өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад 44 хувиар өссөн, 18 хэргийг буюу 17 хувийг өөр эрүүгийн хэрэгт нэгтгэж, 1 хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагааг түдгэлзүүлсэн байна.

Тайлант хугацааны эцэст ажиллагаанд 36 эрүүгийн хэргийн үлдэгдэлтэй байна.

Эрүүгийн хэрэгт нийт 179 хүн сэжигтэн, яллагдагчаар татагдан шалгагдсан нь өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад 65 хувиар өссөн байх бөгөөд холбогдогчдыг албан тушаалын байдлаар авч үзвэл төрийн улс төрийн 22 буюу 12 хувь, төрийн захиргааны 35 буюу 19 хувь, төрийн тусгай 11 буюу 6 хувь, төрийн үйлчилгээний 32 буюу 18 хувь, энгийн буюу аж ахуйн нэгж, байгууллагын албан тушаалтан 79 буюу 45 хувийг эзэлсэн байна.

Яллах дүгнэлт үйлдүүлэхээр шилжүүлсэн эрүүгийн хэрэгт нийт 66 хүнийг сэжигтэн, яллагдагчаар татсан байх бөгөөд тэдгээрийн зүйлчлэлийг авч үзвэл төрийн албан тушаалтан албаны эрх мэдэл буюу албан тушаалын байдлаа урвуулах 10, төрийн албан тушаалтан эрх мэдлээ хэтрүүлэх 5, төрийн бус байгууллага, аж ахуйн нэгжийн албан тушаалтан эрх мэдлээ урвуулах 1, төрийн бус байгууллага, аж ахуйн нэгжийн албан тушаалтан эрх мэдлээ хэтрүүлэх 1, хээл хахууль авах 7, хээл хахууль өгөх 4, хээл хахуульд зуучлах 2, төсвийн хөрөнгийг зориулалтын бусаар зарцуулах 4, бусад 16 байна. Яллах дүгнэлт үйлдүүлэхээр шилжүүлсэн хэргээс 5 хэрэг шүүхээр шийдвэрлэгдсэн байна.

Мөрдөн шалгасан нийт эрүүгийн хэрэгт 23 тэрбум төгрөгийн хохирол учирсан байх бөгөөд 1.3 тэрбум төгрөгийн хохирлыг мөрдөн байцаалтын явцад барагдуулж, 3.6 тэрбум төгрөгийн эд зүйлийг битүүмжлэн ажиллажээ.

Авлигын индексийн олон улсын болон Монгол улс дахь нөхцөл байдал

Транспаренси интернэшнл байгууллага нь дэлхийн өнцөг булан бүрт үйл ажиллагаагаа явуулах өөрийн 90 гаруй салбар байгууллагаар дамжуулан улс орнуудын засгийн газар болон бизнесийн, иргэний нийгмийн бусад байгууллагуудтай хамтран авлигын хор уршгийг олон нийтэд мэдээлэх, таниулах, авлигыг таслан зогсоох талаар үр дүнтэй арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх талаар гол үйл ажиллагаагаа чиглүүлдэг авлигын эсрэг дэлхийн хөдөлгөөнийг тэргүүлэгч иргэний нийгмийн байгууллага юм.

Авлигын индекс 2012 онд хийгдсэн судалгаагаар¹⁵⁸ Авлигын нөхцөл байдлын индексийг нийт 180 орны хүрээнд гаргасанаас:

- авлига хамгийн бага буюу Дани, Шинэ Зеланд, Сингапур, Финланд улсууд байсан бол
- авлига хамгийн их байгаа орнуудад Афганистан, Ирак, Узбекистан зэрэг,
- дундаж үзүүлэлттэй Турк, Малайз, Бразил улсууд байна.

Тоон утга 10-т ойртох тутам авлига байх нөхцөл бага байгааг илэрхийлдэг. Харин тоон утга 1-д ойртох тутам авлига байх нөхцөл их байгааг буюу тухайн орны авлигатай тэмцэх тэмцэл сул байгааг илэрхийлдэг.

Олон улсын түвшинд сайн засаглалыг бий болгох, авлигатай тэмцэх эрх зүйн орчинг нэн тэргүүнд боловсронгуй болгох нь авлигатай тэмцэх хамгийн үр дүнтэй арга гэж үздэг. Эрх зүйн орчинд ашиг сонирхлын зөрчлийн зохицуулалт, улс төрийн намын санхүүжилт, сонгуулийн санхүүжилт, төрийн албан дахь улс төрийн томилгоотой холбоотой харилцааг зохицуулсан хууль тогтоомж нэн тэргүүнд багтана.

Хүснэгт 3. **Авлигын төсөөллийн индексийн зарим үзүүлэлт**

/Монгол Улсын хувьд/

Он	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Эзэлсэн байр	85	85	99	99	102	120	116	120	94
Судалгаанд хамрагдсан улс	145	158	163	179	180	180	178	182	180
Авлигын индексийн үнэлгээ	3	3	2.8	3	3	2.7	2.7	2.7	3,6

Азийн орнуудаас Сингапур, Хонг-Конг улсууд нь олон улсын хэмжээнд Авлига хамгийн багатай эхний 15 орны тоонд багтдаг. Эдгээр улсуудад авлигын эсрэг тэмцэх харьцангуй богино хугацаанд эерэг үр дүнд хүрсэн шалтгаан нь төстэй бөгөөд хоёуланд нь авлигын эсрэг хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх чиг үүрэг бүхий хараат бус байгууллага байгуулагдсан явдал нь уг амжилтын үндэс болсон гэж олон улсын шинжээчид үздэг.

Монгол Улсын хувьд авлигатай тэмцэх үйл ажиллагааны эрх зүйн орчин харьцангуй хожуу бий болсонтой холбоотойгоор гадаад улс орнуудын адил төстэй байгууллагын үйл ажиллагаа, хууль тогтоомжоос туршлага судлан практикт нэвтрүүлж байна.

Ихэнх улс оронд авлигын эсрэг ил тод байдлын гол арга хэрэгсэл нь албан тушаалтны хөрөнгө орлогын мэдүүлгийг нээлттэй байлгах явдал бөгөөд хөрөнгө орлогыг нийтэд ил тод зарлан төрийн хэвлэл мэдээлэл болон вэб хуудаст байршуулдаг байна.

Жишээлбэл, Хорват болон Канад нь хууль тогтоомжоороо олон нийтэд хөрөнгө, орлогын мэдүүлгийг нийтэд ил тод зарладаг. Эстони улсын хөрөнгө орлогын мэдүүлгийг Авлигатай тэмцэх хороонд хүргүүлэх бөгөөд тэдгээрийг State Gazette (Төрийн сонин)-д болон интернэтэд тавьдаг байна.

Литва улсын Улсын болон хувийн ашиг сонирхлыг зохицуулах тухай хуулиар хөрөнгө, орлогын мэдүүлгийг төрийн албан ёсны хэвлэлд нийтэлнэ. Эдгээр албан тушаалтны хувийн ашиг сонирхлын мэдүүлэг ч бас нийтэд нээлттэй байдаг.

¹⁵⁸ www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2012/results

Олон улсын практикт албан тушаалын гэмт хэрэг, авлигын анхдагч суурь нөхцөл нь хувийн сонирхол гэж үздэг бөгөөд албан тушаалтан өөрийн хувийн сонирхлыг албаны эрх ашгаас дээгүүр тавьснаар авлигын үндэс суурь бий болдог.

Авлига, сонирхлын зөрчилтэй нөхцөл байдлыг илрүүлэх, түүнтэй тэмцэх чиг үүргийг хэрэгжүүлэх субъект болон зохицуулалтын механизм нь улс орны онцлогоос хамааран харилцан адилгүй байдаг.

Ардчилал төлөвшин тогтож, төрийн албаны нээлттэй ил тод байдлыг бий болгож чадсан хөгжингүй орнуудад сонирхлын зөрчлийг төрийн албаны тухай хууль болон салбарын хууль тогтоомж, хөдөлмөрийн гэрээндээ тусган, авлига, хээл хахуулийн гэмт хэргийг Эрүүгийн болон холбогдох тусгайлсан хуулиар зохицуулдаг байна.

Жишээлбэл, Румын, Шинэ Зеланд, Мексик, Австрали, зэрэг орнууд ёс зүйн кодекс, дүрэмдээ тусгасан байна.

Харин социалист системд хамаарч байсан шилжиж буй улс орнуудын хувьд нийгмийн сэтгэлгээ, эрх зүйн тогтолцооны шинэчлэлтэй холбоотойгоор авлига, ашиг сонирхлын зөрчлийг Төрийн албаны хууль, хөдөлмөрийн гэрээгээр бус тусгайлсан хууль батлан гаргаж зохицуулах жишиг тогтсон байна.

Тусгайлсан сонирхлын зөрчлийг зохицуулсан хуулийг Литва, Хорват, Серб, Латви болон Словак зэрэг төв, зүүн Европын орнууд батлан гаргасан бол Казакстан, Эстони улс Авлигын эсрэг хуульд нэгтгэж зохицуулсан.

Тухайлбал, Авлигатай тэмцэж буй бодлого, авлигын түвшнийг бууруулж буй үзүүлэлтээр шилжилтийн улс орнуудыг тэргүүлэгч Латви болон Литва улсууд Сонирхлын зөрчлийн тухай тусгайлсан хууль батлан гаргасан бол Эстони улс сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэхтэй холбогдсон хоёр бүлэг заалтыг Авлигатай тэмцэх тухай хуульдаа тусгасан байна.

Эстони улс нь сонирхлын зөрчил үүсэхээс урьдчилан сэргийлж, үүссэн зөрчлийг шийдвэрлэх үүднээс төрийн албан хаагчийн хөдөлмөр эрхлэлт болон бусад үйл ажиллагаанд тавих хязгаарлалтыг Авлигатай тэмцэх тухай хуулиндаа маш тодорхой заасан.

Үүнд: төрийн албан хаагчийн үйл ажиллагаанд нөлөөлөхүйц давхар ажил эрхлэх, гишүүнчлэлтэй байх, ажиллаж буй байгууллагынхаа нэрийн өмнөөс гэрээ хэлцэл байгуулах, өөрийн хамаарал бүхий этгээдтэй холбогдох шийдвэр гаргахыг хориглох зэрэг заалтуудтай ба торгуулийн арга хэмжээ авах, түүнчлэн нэг жил хүртэлх хугацаагаар хорих ял шийтгэх зэрэг хариуцлагын хэм хэмжээг тусгажээ.

Литва улс ашиг сонирхлын зөрчлийг зохицуулах зорилго бүхий *“Төрийн алба дахь улсын ба хувийн ашиг сонирхлыг зохицуулах”* тухай хуулийг 1997 онд баталсан байна. Уг хуульд мөн Эстони улсын нэгэн адил төрийн албан хаагчийн үйл ажиллагааны хориглох, хязгаарлах нөхцөлүүдийг тусгасан байна.

Түүнчлэн албан тушаалтан бусдад шууд буюу шууд бусаар нөлөөлөх зорилгоор өөрийн эрх мэдлээ ашиглах, албан үүргээ гүйцэтгэх явцад олж авсан мэдээлээ ашиглах буюу ашиглахыг зөвшөөрөхийг хориглосон, 29,3 евро-оос дээш үнэ бүхий бэлэг буюу нэг жилд нэг эх сурвалжаас гаралтай 147 евро-оос их үнэ бүхий бэлгийг нэг сарын дотор мэдээлэх ба тухайн албан хаагчийн хувийн ашиг сонирхлын мэдэгдэлд хавсаргахаар зохицуулжээ.

**АВЛИГА, ХЭЭЛ ХАХУУЛИЙН ГЭМТ ХЭРГИЙГ ШИЙДВЭРЛЭХ ЭРХ ЗҮЙН
ОРЧНЫТАЛААРХ ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА /ХҮСНЭГТЭЭР/¹⁵⁹**

1. ШИНЭ ЗЕЛАНД	
Авлига хээл хахуулийн эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх асуудлыг зохицуулж буй хууль тогтоомж	<ul style="list-style-type: none"> • Шинэ Зеландын Гэмт хэргийн Акт-1961 /New Zealand-Crimes Act-1961/ /www.legislation.govt.nz/act/
Хээл хахууль авах гэмт хэргийг Эрүүгийн хуульд тусгасан байдал /зүйл заалт/	<p>6 дугаар хэсэг Хээл хахууль болон авлигал</p> <p>99. Шууд эсвэл шууд бус аргаар бэлэн мөнгө, үнэ бүхий зүйл, албан тушаал эсвэл ажлын байр, тэтгэмж авахыг хээл хахууль гэнэ.</p> <p>100.1. Шүүхийн албан тушаалтан (бүх шатны шүүгч нар) хээл хахууль өгөгчийн ашиг сонирхлын үүднээс Шүүхийн байгууллагад ажилдаг боломжоо ашиглан гүйцэтгэх үүргээ хэрэгжүүлсэний төлөө болон хэрэгжүүлэхийн тулд, урьдчилан амлах буюу амлахгүйгээр өөрөө, эсхүл бусдаар дамжуулан хээл хахууль авах болон санал болгосон хээл хахуулийг авахыг зөвшөөрсөн, авахыг оролдсон тохиолдолд 14 жилээс ихгүй хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.</p> <p>100.2. Аливаа Шүүхийн албан тушаалтан (бүх шатны шүүгч нар) болон Хуралдааны урьдчилсан үе шатны удирдагч эсхүл түүний орлогч хээл хахууль өгөгчийн ашиг сонирхлын үүднээс албан үүргийн хувьд гүйцэтгэх үүргээ хэрэгжүүлсэний төлөө болон хэрэгжүүлэхийн тулд, урьдчилан амлах буюу амлахгүйгээр өөрөө, эсхүл бусдаар дамжуулан хээл хахууль авах болон санал болгосон хээл хахуулийг авахыг зөвшөөрсөн, авахыг оролдсон тохиолдолд 7 жилээс ихгүй хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.</p> <p>102. Хатан хааны сайд эсвэл Засгийн газрын сайд хээл хахууль өгөгчийн ашиг сонирхлын үүднээс албан үүргийн хувьд гүйцэтгэх үүргээ хэрэгжүүлсэний төлөө болон хэрэгжүүлэхийн тулд, урьдчилан амлах буюу амлахгүйгээр өөрөө, эсхүл бусдаар дамжуулан хээл хахууль авах болон санал болгосон хээл хахуулийг авахыг зөвшөөрсөн, авахыг оролдсон тохиолдолд 14 жилээс ихгүй хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.</p> <p>103. Аливаа Парламентын гишүүн хээл хахууль өгөгчийн ашиг сонирхлын үүднээс албан үүргийн хувьд гүйцэтгэх үүргээ хэрэгжүүлсэний төлөө болон хэрэгжүүлэхийн тулд, урьдчилан амлах буюу амлахгүйгээр өөрөө, эсхүл бусдаар дамжуулан хээл хахууль авах болон санал болгосон хээл хахуулийг авахыг зөвшөөрсөн, авахыг оролдсон тохиолдолд 7 жилээс ихгүй хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.</p> <p>104. Аливаа хууль сахин биелүүлэх албан тушаалтан хээл хахууль өгөгчийн ашиг сонирхлын үүднээс албан үүргийн хувьд гүйцэтгэх үүргээ хэрэгжүүлсэний төлөө болон хэрэгжүүлэхийн тулд, урьдчилан амлах буюу амлахгүйгээр өөрөө, эсхүл бусдаар дамжуулан хээл хахууль авах болон санал болгосон хээл хахуулийг авахыг зөвшөөрсөн, авахыг оролдсон тохиолдолд 7 жилээс ихгүй хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.</p> <p>105. Аливаа албан тушаалтан хээл хахууль өгөгчийн ашиг сонирхлын үүднээс албан үүргийн хувьд гүйцэтгэх үүргээ хэрэгжүүлсэний төлөө болон хэрэгжүүлэхийн тулд, урьдчилан амлах буюу амлахгүйгээр өөрөө, эсхүл бусдаар дамжуулан хээл хахууль авах болон санал болгосон хээл хахуулийг авахыг зөвшөөрсөн, авахыг оролдсон тохиолдолд 7 жилээс ихгүй хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.</p>

¹⁵⁹ Монгол Улсын Авлигын эсрэг хуулийн хэрэгжилт ба авлигатай тэмцэх орчны эрх зүйн чадамжийн талаарх тойм судалгаа, Судалгааны төв 2012 он.

Хээл хахууль авах гэмт хэргийн илрэх хэлбэр	Хээл хахууль өгөгчийн ашиг сонирхлын үүднээс албан үүргийн хувьд гүйцэтгэх үүргээ хэрэгжүүлсэний төлөө, эсхүл гүйцэтгэх үүргээ хэрэгжүүлэхийн тулд урьдчилан амлах буюу амлахгүйгээр өөрөө, эсхүл бусдаар дамжуулан хээл хахууль авах, санал болгосон хээл хахуулийг авахыг зөвшөөрсөн, авахыг оролдсон /www.legislation.govt.nz/act/public/1961 , www.aseanhrmech.org/downloads/singapore-Prevention_of_Corruption_Act.pdf/
Хээл хахууль авах гэмт хэргийг хөнгөрүүлэх хүндрүүлэх үндэслэл	Шүүхийн шийдвэрт
Уг гэмт хэргийг хүндрүүлэх үндэслэл	Шүүхийн шийдвэрт
Гэмт хэргийн субъект	<ul style="list-style-type: none"> - Шүүхийн албан тушаалтан (бүх шатны шүүгч нар) - Хууль сахин биелүүлэх албан тушаалтан - Хатан хааны сайд эсвэл Засгийн газрын сайд - Парламентын гишүүн - Албан тушаалтан (энэ ангилалд Шинэ Зеланд улсад үйл ажиллагаа явуулж буй олон улсын байгууллага болон гадны байгууллагад ажиллаж буй гадаад орны харьяат)
Оногдуулах ялын хэмжээ	<ul style="list-style-type: none"> - Шүүхийн албан тушаалтанд 14 жилээс ихгүй хорих ял, - Хууль сахин биелүүлэх албан тушаалтанд- - Хатан хааны сайд эсвэл Засгийн газрын сайд-14 жилээс ихгүй хорих ял, - Парламентын гишүүнд-7 жилээс ихгүй хорих ял, - Хууль сахин биелүүлэх албан тушаалтан-7 жилээс ихгүй хорих ял - Албан тушаалтан-7 жилээс ихгүй хорих ял
2. СИНГАПУР УЛС	
Авлига хээл хахуулийн эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх асуудлыг зохицуулж буй хууль тогтоомж	<ul style="list-style-type: none"> • Сингапур улсын Авлигалаас урьдчилан сэргийлэх Акт – 241/1960, 2011 хүртэлх нэмэлт өөрчлөлт орсон. /Prevention of Corruption Act-241/1960 amendments up to 2011 included/ /www.aseanhrmech.org/downloads/singapore-Prevention_of_Corruption_Act.pdf/
Хээл хахууль авах гэмт хэргийг Эрүүгийн хуульд тусгасан байдал /зүйл заалт/	<p>5 дугаар хэсэг Албан тушаалтан албан тушаалаа ашиглан бусдаас хээл хахууль авахаар холбоо тогтоох, хээл хахууль өгөхийг нь хүлээн зөвшөөрөх, авах, бусдаар дамжуулан авах эсхүл гүйцэтгэх үйлдлийнхээ төлөө урьдчилан амлаж хээл хахууль авсан тохиолдолд 100, 000 сингапур доллараас ихгүй сингапур доллароор торгох эсхүл 5 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял эсхүл 2 ялыг хамтад нь хэрэглэнэ.</p> <p>10 дугаар хэсэг Төрийн албан хаагч албан тушаалаа ашиглан хээл хахууль авсан тохиолдолд 100, 000 сингапур доллараас ихгүй сингапур доллароор торгох эсхүл 7 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял эсхүл 2 ялыг хамтад нь хэрэглэнэ.</p> <p>11дүгээр хэсэг Парламентын гишүүн албан тушаал боломжоо ашиглан хээл хахууль авсан тохиолдолд 100, 000 сингапур доллараас ихгүй сингапур доллароор торгох эсхүл 7 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял эсхүл 2 ялыг хамтад нь хэрэглэнэ.</p>

Хээл хахууль авах гэмт хэргийн илрэх хэлбэр	Албан тушаалаа ашиглан бусдаас хээл хахууль авахаар холбоо тогтоох, хээл хахууль өгөхийг нь хүлээн зөвшөөрөх, авах, бусдаар дамжуулан авах эсхүл гүйцэтгэх үйлдлийнхээ төлөө урьдчилан амлах.
Хээл хахууль авах гэмт хэргийг хөнгөрүүлэх үндэслэл	Хуульд тусгаагүй
Уг гэмт хэргийг хүндрүүлэх үндэслэл	<p>7 дугаар хэсэг Албан тушаалтан 5 болон 6 дугаар хэсэгт заасан зөрчлөөр яллагдсан үндэслэл нь тухайн хээл хахууль өгөгчийг Засгийн газартай гэрээ хэлэлцээр байгуулахад тусалж шан харамж авсан тохиолдолд 100, 000 сингапур доллараас ихгүй сингапур доллароор торгох эсхүл 7 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял эсхүл 2 ялыг хамтад нь хэрэглэнэ.</p> <p>13 дугаар хэсэг Тухайн Албан тушаалтан, Парламентын гишүүн, Төрийн албан хаагч тус Актад заасан зөрчлийг 2 болон түүнээс их зөрчсөн бол оногдох ялын хамт хахуульд авсан үнийн дүнг гаргуулах болон Шүүх шийдвэрлэнэ.</p>
Гэмт хэргийн субъект	<ul style="list-style-type: none"> - Албан тушаалтан - Парламентын гишүүн - Төрийн албан хаагч
Оногдуулах ялын хэмжээ	<ul style="list-style-type: none"> - Албан тушаалтанг <ul style="list-style-type: none"> o 100,000 сингапур доллараас ихгүй сингапур доллароор торгох, o 5 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял, o 2 ялыг хамтад нь хэрэглэх - Хүндрүүлэх нөхцөлд байдалд <ul style="list-style-type: none"> o 100,000 сингапур доллараас ихгүй сингапур доллароор торгох, o 7 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял, o 2 ялыг хамтад нь хэрэглэх - Парламентын гишүүнг <ul style="list-style-type: none"> o 100,000 сингапур доллараас ихгүй сингапур доллароор торгох, o 7 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял, o 2 ялыг хамтад нь хэрэглэх - Төрийн албан хаагч <ul style="list-style-type: none"> o 100,000 сингапур доллараас ихгүй сингапур доллароор торгох, o 7 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял, o 2 ялыг хамтад нь хэрэглэх
3. ФИНЛАНД УЛС	
Авлига хээл хахуулийн эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх асуудлыг зохицуулж буй хууль тогтоомж	<ul style="list-style-type: none"> • Финланд улсын Эрүүгийн хэргийн Кодекс – 39/1889, 940/2008 хүртэлх нэмэлт өөрчлөлт орсон. /The Criminal Code of Finland-39/1998 amendments up to 940/2008 included/ /www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf/

Хээл хахууль авах гэмт хэргийг Эрүүгийн хуульд тусгасан байдал /зүйл заалт/	<p>40 дүгээр бүлэг 1 дүгээр хэсэг-Хээл хахууль авах Албан тушаалтан албан үүргээ хэрэгжүүлэхийн тулд бусдаас бэлэг өгөхийг болон хууль бус тэтгэмж өгөхийг шаардах эсхүл тухайн тэтгэмж болон бэлгийг авахын тулд ажил үүргээ гүйцэтгэх, үйлдлийг хийхээр урьдчилан амалж шан харамж авах эсхүл хээл хахууль авахыг зөвшөөрсөн тохиолдолд торгох эсхүл 2 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэх эсхүл албан тушаалаас нь чөлөөлөх арга хэмжээ авна.</p> <p>40 дүгээр бүлэг 2 дугаар хэсэг-Хээл хахуулийн хүндрүүлсэн нөхцөл Энэ хэргийг хясан боогдуулж, аргагүй байдалд оруулах замаар авсан эсхүл онц их хэмжээний хээл хахууль авсан тохиолдолд албан үүргээс нь чөлөөлж, 4 сараас 4 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.</p> <p>40 дүгээр бүлэг 4 дүгээр хэсэг-Парламентын гишүүн хээл хахууль авах Парламентын гишүүн албан үүргээ хэрэгжүүлэхийн тулд бусдаас бэлэг өгөхийг болон хууль бус тэтгэмж өгөхийг шаардах эсхүл тухайн тэтгэмж болон бэлгийг авахын тулд ажил үүргээ гүйцэтгэх, үйлдлийг хийхээр урьдчилан амалж шан харамж авах, эсхүл хээл хахууль авахыг зөвшөөрсөн тохиолдолд торгох эсхүл 4 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.</p> <p>/http://statutes.agc.gov.sg/aol/</p>
Хээл хахууль авах гэмт хэргийн илрэх хэлбэр	Албан үүргээ хэрэгжүүлэхийн тулд бусдаас хээл хахууль өгөхийг шаардах, эсхүл гүйцэтгэх үйлдлийнхээ төлөө урьдчилан амлах болон хээл хахууль өгөхийг нь хүлээн зөвшөөрөх замаар авсан.
Хээл хахууль авах гэмт хэргийг хөнгөрүүлэх үндэслэл	<p>40 дүгээр бүлэг 3 дугаар хэсэг-Хээл хахуулийн зөрчил Албан тушаалтан албан үүргээ хэрэгжүүлэхийн тулд бусдаас бэлэг өгөхийг болон хууль бус тэтгэмж өгөхийг шаардах эсхүл тухайн тэтгэмж болон бэлгийг авахын тулд ажил үүргээ гүйцэтгэх, үйлдлийг хийхээр урьдчилан амалж шан харамж авах эсхүл хээл хахууль авахыг зөвшөөрсөн үйлдэл нь удирдлагын шудрага байдалд итгэх итгэлийг сулруулах байдалд хүргэсэн тохиолдолд тухайн албан тушаалтныг торгох эсхүл 6 сар хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.</p>
Уг гэмт хэргийг хүндрүүлэх үндэслэл	<p>40 дүгээр бүлэг 2 дугаар хэсэг Энэ хэргийг хясан боогдуулж, аргагүй байдалд оруулах замаар авсан эсхүл их буюу онц их хэмжээний хээл хахууль авсан</p>
Гэмт хэргийн субъект	<ul style="list-style-type: none"> - Албан тушаалтан - Парламентын гишүүн
Оногдуулах ялын хэмжээ	<ul style="list-style-type: none"> - Албан тушаалтанг <ul style="list-style-type: none"> o тодорхой албан тушаал эрхлэх, үйл ажиллагаа явуулах эрхийг хасах, o торгох, o 2 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял - Хөнгөрүүлэх нөхцөлд байдалд <ul style="list-style-type: none"> o Торгох, эсхүл 6 сар хүртэл хугацаагаар хорих - Хүндрүүлэх нөхцөлд байдалд <ul style="list-style-type: none"> o 4 сараас 4 жил хүртэл хугацаагаар хорих - Парламентын гишүүнг <ul style="list-style-type: none"> o 4 жил хүртэл хугацаагаар хорих

4. МАЛАЙЗ	
АВЛИГЫН ЭСРЭГ ХУУЛЬ-1997 <i>/Анх 1997 онд баталж 2006-1-1нд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан, №575/ Anti-corruption act 1997</i>	<p>14 дүгээр зүйл. Төрийн байгууллагын албан хаагч хээл хахууль авах</p> <p>Аль ч төрийн байгууллагын /Авилгын эсрэг хуулийн 2-р зүйлд заасан/ албан хаагчид доорх үйлдлүүдийн хариуд шагнал урамшуулал санал болгосон аливаа этгээд болон бусдаас доорх үйлдлүүдийн хариуд шагнал урамшуулал шаардсан төрийн албан хаагчийг, дээрх үйлдлийг хийх чадвар чадамж, эрх, боломж байсан эсэх, дээрх урамшуулал, шагналыг авахаас татгалзсан, тэвчсэн эсэх мөн тухайн шагнал урамшуулал нь тухайн албан тушаалтай холбоотой байсан эсэхийг үл харгалзан гэм буруутайд тооцно.</p> <p>(a) Төрийн аливаа албан байгууллагад өргөн барьсан эсхүл танилцуулсан аливаа асуудал, шийдвэрийн хүрээнд тухайн байгууллагын хуралд ямар нэгэн арга хэмжээний эсрэг эсхүл тухайн арга хэмжээний төлөө санал өгөх, эсхүл санал өгөхөөс татгалзах,</p> <p>(b) албан хаагч нь аливаа хууль тогтоомж, дүрэм журмын гүйцэтгэлийг түргэтгэх, хойшлуулах, саатуулах зэрэгт өөрийн албан үүргийг гүйцэтгэх эсхүл гүйцэтгэхээс татгалзах хэлбэрээр оролцох,</p> <p>(c) албан хаагч нь аливаа саналыг дэмжигдэхээс сэргийлэх, аливаа гэрээ байгуулах эрх олгохын тулд эсхүл аль нэг хүний талд ашигтай хэлбэрээр ажиллах,</p> <p>(d) өөрийн эрх мэдлийн хүрээнд хэн нэгний ашиг сонирхолд нийцүүлэн ямар нэг тусламж дэмжлэг үзүүлсэн, эсхүл хор хохирол учруулсан бол</p>
Хээл хахууль авах гэмт хэргийн илрэх хэлбэр	<ul style="list-style-type: none"> - өөрийн болон бусдын ашиг сонирхолын үүднээс хэн нэгэнд ашигтайгаар, эсвэл хохиролтойгоор албан үүргээ гүйцэтгэх, - эс гүйцэтгэх, - дээрх үйлдлийг үйлдэхээр болон эс үйлдэхээр завдах, - түүнийхээ төлөө шагнал урамшуулал шаардсан, - санал болгосон шагнал урамшуулал авсан, эзэмшсэн, авахыг зөвшөөрсөн, авахаар завдсан <p>/Үйлдэл эс үйлдэхүйгээр илэрнэ/</p>
Хээл хахууль авах гэмт хэргийг хөнгөрүүлэх хүндрүүлэх үндэслэл	<ul style="list-style-type: none"> - Хөнгөрүүлэх үндэслэл мөн хуулинд тусгайлан заагаагүй боловч эрүүгийн хуулийн ерөнхий анги дахь гэмт хэргийн хөнгөрүүлэх нөхцөл үйлчлэх байх
Уг гэмт хэргийг хүндрүүлэх үндэслэл	<ul style="list-style-type: none"> - хүндрүүлэх үндэслэл хуулийн тусгай ангид тусгайлан заагаагүй ч
Гэмт хэргийн субъект	<ul style="list-style-type: none"> - Засгийн газар - Парламент - Нутгийн удирдлагын байгууллага болон бусад хууль ёсны захиргааны байгууллага - Засгийн газрын яамд, агентлаг, Парламентын мэргэшсэн алба, Нутгийн захиргааны байгууллагад үйлчлэх албадууд, - Төрийн өмчит компанийн удирдлага болон хяналтын эрхийг эдлэгч, - Аль нэг нийгмийн байгууллага болон эвсэл холбоодын албан тушаалтан, албан хаагч
Оногдуулах ялын хэмжээ	<ul style="list-style-type: none"> - 3 жил хүртэл хугацаагаар хорих - торгох <p>Хорих болон торгох нэгэн зэрэг онооно.</p>

5. ОХУ	
Авлига хээл хахуулийн эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх асуудлыг зохицуулж буй хууль тогтоомж	<ul style="list-style-type: none"> ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн 8-р бүлгийн 290-291-р зүйлүүдэд хээл хахуулийн гэмт хэргийн талаар заасан байдаг. <p>/www.yandex.ru.com/</p>
Хээл хахууль авах гэмт хэргийг Эрүүгийн хуульд тусгасан байдал /зүйл заалт/	<p>290. 1 Албан тушаалтан нь өөрөө буюу бусдаар дамжуулан хээл хахуульд зуучлах, авахад бэлэн мөнгө, үнэт цаас, эд хөрөнгө эсвэл ашиг сонирхлын үүднээс, өөрийн албан үүргийн хувьд гүйцэтгэх үүргээ хэрэгжүүлэхгүй байх, эсвэл гүйцэтгэх ёсгүй үйлдлийг хийхээр урьдчилан амлах буюу хийвэл хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 700-1000 дахин нэмэгдүүлсэн хэмжээгээр торгох буюу 5 жил хүртэл хугацаагаар хорьж, тодорхой үйл ажиллагаа эрхлэх эрхийг 3-н жил хүртэл хугацаагаар хасна.</p> <p>290. 2 Хууль бус үйлдлээр хээл хахууль авсан тохиолдолд 3-7 жилээр хорих буюу 3-н жил хүртэл хугацаагаар тодорхой үйл ажиллагаа явуулахыг хориглоно.</p> <p>Дээр дурьдсан 2 заалтаар нь ОХУ-ын төрийн албан тушаалын субъект болж, энэ нь орон нутгийн захиргааны тэргүүнтэй тэнцдэг бөгөөд энэ тохиолдолд 5-10 жил хүртэл хугацаагаар тодорхой албан тушаал эрхлэхгүй байх ба үйл ажиллагааг 3 жил хүртэл хугацаагаар явуулахгүй.</p>
Хээл хахууль авах гэмт хэргийн илрэх хэлбэр	Албан тушаалтан нь өөрөө буюу бусдаар дамжуулан хээл хахуульд зуучлах, авахад бэлэн мөнгө, үнэт цаас, эд хөрөнгө эсвэл ашиг сонирхлын үүднээс, өөрийн албан үүргийн хувьд гүйцэтгэх үүргээ хэрэгжүүлэхгүй байх, эсвэл гүйцэтгэх ёсгүй үйлдлийг хийхээр урьдчилан амлах буюу хийвэл
Хээл хахууль авах гэмт хэргийг хөнгөрүүлэх үндэслэл	Хээл хахууль өгсөн этгээд сайн дураараа үйлдсэн хэргээ хууль хяналтын байгууллагад мэдэгдсэн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлөгдөнө. /Criminal Law. Russian Article 291/
Уг гэмт хэргийг хүндрүүлэх үндэслэл	<p>а. Тодорхой зөвшөөрлийн дагуу бүлэг хүмүүс аль эсвэл зохион байгуулалттайгаар хийсэн</p> <p>б. удаа дараа</p> <p>в. хээл хахуулийн зориулалтаар</p> <p>г. их хэмжээний хохирол учруулж үйлдсэн бол</p>
Гэмт хэргийн субъект	төрийн гүйцэтгэх албан тушаалтан нь, ОХУ-ын төрийн дээд байгууллагад тодорхой албан тушаал эрхэлсэн этгээд
Оногдуулах ялын хэмжээ	<ul style="list-style-type: none"> хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 700-1000 дахин нэмэгдүүлсэн хэмжээгээр торгох 5 жил хүртэл хугацаагаар хорьж, тодорхой үйл ажиллагаа эрхлэх эрхийг 3-н жил хүртэл хугацаагаар хасна <p>Хүндрүүлэх нөхцөлд</p> <ul style="list-style-type: none"> Хорих 7-12 жил хүртэл хугацаагаар Эд хөрөнгийг хураана. <p>/www.consultant.ru/popular/ukrf/10_41.html#p4840/</p>

6. АФГАНИСТАН	
ЭРҮҮГИЙН ХУУЛЬ /1976-10-07/ <i>Serial №134</i>	ХОЁРДУГААР ДЭВТЭР НЭГДҮГЭЭР ХЭСЭГ. БҮЛЭГ 3: Хээл хахууль /254-267 дугаар зүйл/ 254 зүйл. Төрийн албанд ажилладаг ямар ч албан хаагч нь өөрийн үүрэгт ажлаа хийсэн түүнчлэн, хийхээс түдгэлзсэний төлөө эсвэл дээрх үүргээ зөрчсөний төлөө өөрийн болон бусдын нэрийн өмнөөс ямар нэгэн хэлбэрээр мөнгө, бараа болон бусад орлого нэхэмжилсэн мөн дээрх зорилгоор бэлэг, үнэ бүхий зүйл хүлээн авсан, авахаар тохиролцсон этгээдийг хээл хахууль авсанд тооцно. 255.1: Хээл хахууль авсан этгээдэд 2 жилээс доошгүй 10 жилээс дээшгүй хугацаагаар хорих, нэхэмжилсэн, хүлээж авсан, авахаар тохиролцсон мөнгө, үнэт зүйлсийн мөнгөн дүнтэй тэнцэх хэмжээний мөнгөөр торгох ял онооно. 255.2: Хээл хахууль өгсөн болон өгөхөд зуучилсан этгээдэд дээрхтэй адил ял онооно. 256 зүйл: Хэрэв авсан хээл хахууль авсан нь тухайн хээл хахуульд оноох ялаас хэтэрсэн ял бүхий гэмт хэргийг хаацайлах зорилготой байвал хээл хахууль авагч, өгөгч болон зуучлагчид хээл хахуулийн гэмт хэрэгт оноогдох мөнгөн торгуулиас гадна тухайн гэмт хэрэгт оноогдох ялыг давхардуулан онооно.
Хээл хахууль авах гэмт хэргийн илрэх хэлбэр	Өөрийн үүрэгт ажлаа хийсэн түүнчлэн, хийхээс түдгэлзсэний төлөө эсвэл дээрх үүргээ зөрчсөний төлөө өөрийн болон бусдын нэрийн өмнөөс ямар нэгэн хэлбэрээр мөнгө, бараа болон бусад орлого нэхэмжилсэн мөн дээрх зорилгоор бэлэг, үнэ бүхий зүйл хүлээн авсан, авахаар тохиролцсон
Хээл хахууль авах гэмт хэргийг хөнгөрүүлэх хүндрүүлэх үндэслэл	
Уг гэмт хэргийг хүндрүүлэх үндэслэл	
Гэмт хэргийн субъект	- Төрийн албанд ажилладаг ямар ч албан хаагч
Оногдуулах ялын хэмжээ	<ul style="list-style-type: none"> - 2 жилээс доошгүй 10 жилээс дээшгүй хугацаагаар хорих, - нэхэмжилсэн, хүлээж авсан, авахаар тохиролцсон мөнгө, үнэт зүйлсийн мөнгөн дүнтэй тэнцэх хэмжээний мөнгөөр торгох - Мөн хээл хахуулийн гэмт хэрэгт оноогдох мөнгөн торгуулиас гадна тухайн гэмт хэрэгт оноогдох ялыг давхардуулан онооно.

7. УЗБЕКСТАН	
<p>ЭРҮҮГИЙН ХУУЛЬ /1994-09-22 No. 2012-XII/ /Criminal code of the Republic of Uzbekistan/</p>	<p>ТАВДУГААР ХЭСЭГ. Захиргааны байгууллагууд, Олон нийтийн холбоод, төрийн эрх бүхий байгууллагын засаглалын журмын эсрэг гэмт хэрэг.</p> <p>БҮЛЭГ 15. Засаглалын журмын эсрэг гэмт хэрэг</p> <p>210 зүйл. Хээл хахууль авах Хээл хахууль авах, Өөрөөр хэлбэл, аливаа албан хаагч өөрийн албан үүрэгтэй холбоотой тодорхой ажил үйлдэл гүйцэтгэснийхээ төлөө хууль бус замаар, өөрийн биеэр эсвэл ямар нэгэн зуучаар дамжуулан бодит үнэт зүйлс хүлээн авсан, эсхүл өөрийн албан үүрэгтэй холбоотой гүйцэтгэх ёстой ажил үүргээ гүйцэтгээгүйн төлөө мөнгө санхүүгийн ашиг олсон, эзэмшсэн, энэхүү үйлдэл нь дээрх зүйлсийг өгч буй этгээдийн сонирхолд нийцсэн үйлдлийг үйлдсэн бол - 150 сарын цалингийн доод хэмжээтэй тэнцэх хэмжээний мөнгөн торгуулиас эхлэн 5 жил хүртэл хорих ял оноох мөн зарим эрхийг хасах хүртэл арга хэмжээ авна.</p> <p>Хээл хахууль авсан нь:</p> <ol style="list-style-type: none"> Давтан, рецидив гэмт хэрэгтэн эсхүл урьд өмнө нь гэмт хэрэг үйлдэж байсан этгээдээс удаа дараалан энэ хуулийн 211, 212-р зүйлийн дагуу хариуцлага хүлээлгэнэ. Их хэмжээгээр, Айлган сүрдүүлэх замаар, Хэсэг бүлэг албан хаагч нийлэн өмнө нь хэлэлцэн тохиролцсоны үндсэн дээр авлига авсан бол, 5-10 жилийн хугацаагаар хорино. <p>Хээл хахууль авсан нь:</p> <ol style="list-style-type: none"> Онц их хэмжээгээр, Эрх мэдэл бүхий албан тушаалтан үйлдсэн, Зохион байгуулалттай бүлэглэлийн ашиг сонирхлын үүднээс авлига хүлээн авсан бол, 10-15 жилийн хорих ял тус тус онооно. /нэмэлт өөрчлөлт орсон 29.08.2001/ <p><i>Узбекистан улс нь 2010 оны 9 сарл “Авлигатай тэмцэх Үндэсний Хөтөлбөр”-ийн төслийг эцэслэн Яамдууд болон Олон нийтийн байгууллагын саналыг авахаар явуулсан тухай мэдээлэл байна.</i></p> <p>www.oecd.org/dataoecd/39/26/46822261.pdf</p>
<p>Хээл хахууль авах гэмт хэргийн илрэх хэлбэр</p>	<p>Өөрийн албан үүрэгтэй холбоотой:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Тодорхой ажил үйлдэл гүйцэтгэсэн, түүнийхээ төлөө хууль бус замаар, өөрийн биеэр эсвэл ямар нэгэн зуучаар дамжуулан бодит үнэт зүйлс хүлээн авсан, - Хахуул өгөгчийн хүсэлд нийцүүлэн өөрийн албан үүрэгтэй холбоотой гүйцэтгэх ёстой ажил үүргээ гүйцэтгээгүйн төлөө /эс үйлдэл/ мөнгө санхүүгийн ашиг олсон, эзэмшсэн, <p>/Үйлдэл эс үйлдэхгүйгээр илэрнэ/</p>
<p>Хээл хахууль авах гэмт хэргийг хөнгөрүүлэх хүндрүүлэх үндэслэл</p>	

Уг гэмт хэргийг хүндрүүлэх үндэслэл	<ul style="list-style-type: none"> a) Давтан, рецидив гэмт хэрэгтэн эсхүл урьд өмнө нь гэмт хэрэг үйлдэж байсан этгээдээс удаа дараалан, b) Их хэмжээгээр, c) Айлган сүрдүүлэх замаар, d) Хэсэг бүлэг албан хаагч нийлэн өмнө нь хэлэлцэн тохиролцсоны үндсэн дээр e) авлига авсан бол, <p>Хээл хахууль авсан нь:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) Онц их хэмжээгээр, b) Эрх мэдэл бүхий албан тушаалтан үйлдсэн, c) Зохион байгуулалттай бүлэглэлийн ашиг сонирхлын үүднээс авлига хүлээн авсан бол,
Гэмт хэргийн субъект	<ul style="list-style-type: none"> - Захиргааны байгууллагууд - Олон нийтийн холбоод - Төрийн эрх бүхий байгууллагын албан тушаалтан
Оногдуулах ялын хэмжээ	<ul style="list-style-type: none"> - 150 сарын цалингийн доод хэмжээтэй тэнцэх хэмжээний мөнгөн торгуулиас эхлэн 5 жил хүртэл хорих ял оноох мөн зарим эрхийг хасах хүртэл арга хэмжээ авна. - 5-10 жилийн хугацаагаар хорино. - 10-15 жилийн хорих ял тус тус онооно.
8. БНХАУ	
Авлига хээл хахуулийн эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх асуудлыг зохицуулж буй хууль тогтоомж	<ul style="list-style-type: none"> • БНХАУ-ын Эрүүгийн хууль -Criminal Law of the People's Republic of China (1997) БНХАУ-ын эрүүгийн хуулийн 8-р бүлгийн 385-396-р зүйлүүдэд хээл хахуулийн гэмт хэргийн талаар заасан байдаг. <p>/www.lehmanlaw.com/resource-centre/laws-and-regulations/criminal-law/criminal-law-of-the-peoples-republic-of-china-1997-page5.html/</p>
Хээл хахууль авах гэмт хэргийг Эрүүгийн хуульд тусгасан байдал /зүйл заалт/	<ul style="list-style-type: none"> - Хээл хахууль авах гэмт хэргийг үйлдсэн бол 5 хүртэл хорино. Хэрэв төрийн ашиг сонирхолд харшаар нөлөөлж хүнд хор уршиг учруулсан бол 5-10 жил хүртэл хугацаагаар хорино. Хэрэв хэргийн нөхцөл байдал нь хүнд бол эд хөрөнгийг нь хураана - Хэн нэгэн этгээд хууль бус аргаар ашиг хонжоо олохын тулд төрийн байгууллага, аж ахуйн нэгж, компани, олон нийтийн байгууллагад эдийн засгийн үйл ажиллагаагаар дарамт үзүүлсэн бол 3 жил хүртэлх хугацаагаар хорих буюу баривчлах ял шийтгэнэ. - Төрийн бүх албан хаагч нь өөрийн явуулж буй хууль ёсны үйл ажиллагааныхаа орлогын талаар тайлан тавина. Тэгээгүй тохиолдолд орлогоо нуун дарагдуулсан гэж үзэн 5 жил хүртэл хугацаагаар хорьж, бүх орлогыг улсын мэдэлд шилжүүлнэ. - Төрийн дээд байгууллага нь хувь хүний болон аж ахуйн нэгж, пүүс, компаний нууцыг бусдад задруулсан болон хувийн зориулалтаар ашигласан тохиолдолд 3 жил хүртэл хугацаагаар шоронд хорих буюу ногдуулсан торгууль төлнө. Мөн энэ үйлдэл дээр нөхцөл байдал нь хүндэрсэн тохиолдолд 3-7 жилийн хүртэл ял эдэлнэ.
Хээл хахууль авах гэмт хэргийн илрэх хэлбэр	Төрийн албан хаагч нь өөрийн эрх мэдлээ ашиглан хууль бус үйл ажиллагаанд оролцон хэн нэгнээс мөнгө авсан тохиолдолд түүнийг хахууль авсан гэж үзнэ.

Хээл хахууль авах гэмт хэргийг хөнгөрүүлэх үндэслэл	Хээл хахууль авсан этгээд нь гэмт хэрэг үйлдсэнээ сайн дураараа илчилж ирсэн бол ялын хэмжээг бууруулах буюу чөлөөлнө
Уг гэмт хэргийг хүндрүүлэх үндэслэл	
Гэмт хэргийн субъект	- Төрийн бүх албан хаагч
Оногдуулах ялын хэмжээ	<p>383-р заалтад Хээл хахуулийн хэрэгт оноох ял шийтгэлийн талаар хуульчилсан байдаг.</p> <p>/www.baliprocess.net/Files/Legislation/A-C/ChinaCriminalLaw.pdf/</p> <p>Хээл хахуулийн гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд тухайн хэргийн хөнгөнөөс нь хамаарч доор заасан ял шийтгэлээр шийтгэнэ.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Тухайн хүний хээл хахуулийн хэмжээ ¥100000-аас илүү гарвал, 10 жил шоронд хорих эсвэл бүх насаар нь шоронд хорих болон хөрөнгийг нь хураан авч улсын санд шилжүүлнэ. Хүндрүүлэх нөхцөл байдалд цаазаар авах ял оноох ба хөрөнгийг нь хураан авч улсын санд шилжүүлнэ. - Тухайн хүний хээл хахуулийн хэмжээ ¥50000-аас их ¥100000-аас бага бол, тухайн хүнийг 5 жил шоронд хорих болон хөрөнгийг нь хураан авч улсын санд шилжүүлнэ. Хүндрүүлэх нөхцөл байдалд бүх насаар нь шоронд хорих болон хөрөнгийг нь хураан авч улсын санд шилжүүлнэ. - Тухайн хүний хээл хахуулийн хэмжээ ¥5000-аас их ¥50000-аас бага бол, тухайн хүнийг 1 жилээс их 7 жилээс бага хугацаагаар шоронд хорино. Хүндрүүлэх нөхцөл байдалд 7 жилээс их 10 жилээс бага хугацаагаар шоронд хорино. Тухайн хүний хээл хахуулийн хэмжээ ¥5000-аас их ¥10000-аас бага бөгөөд, гэмт хэрэг үйлдсэн сайн дураараа илчлэн ирсэн тохиолдолд ялыг хөнгөрүүлэн үзэх бөгөөд ялаас чөлөөлж болно. Гэхдээ тухайн хүний ажилладаг байгууллага эсвэл дээд шатны байгууллагаас захиргааны шийтгэл өгч болно. - Тухайн хүний хээл хахуулийн хэмжээ ¥5000-аас бага бол, байдал хүнд тохиолдолд, 2 жилээс доош хугацаагаар шоронд хорих эсвэл тухайн хүний ажилладаг байгууллага эсвэл дээд шатны байгууллагаас захиргааны шийтгэл өгч болно.